

GECE SESLERİ'NDEN SÖZ VARLIĞIMIZA KATKILAR

Nevzat Gözaydın

- Geçen yüzyılın ikinci yarısında edebiyatımızda boy gösteren, geniş bir okuyucu yelpazesinde eserleriyle tanınan Ayşe Kulin (1941), ekonomi öğreniminden sonra basın-yayın dünyasında çeşitli görevler üstlenmiştir. Yazı hayatına hikâye kitapları *Güneşe Dön Yüzünü* (1987), *Foto Sabah Resimleri* (1996) ve çevirileriyle giren Kulin, ayrıca biyografik *Bir Tatlı Huzur* (1996) ve *İçimde Kızıl Bir Gün Gibi* (2002) adlı kitaplarını da kitaplıklarımıza kazandırmıştır.

Ayşe Kulin asıl ününü romanlarıyla yapmış olup çok satanlar listelerine sık sık girmekten de geri durmamıştır. Bunlar arasında *Adı Aylın* (1997), *Köprü* (2001), *Nefes Nefese* (2002), *Kardelenler* (2004), *Gece Sesleri* (2004), *Veda* (2007), *Türkân* (2009) ve *Kanadı Kırık Kuşlar* (2016) ön sıralarda yer almıştır.

Ege bölgesinde zengin bir ailenin dört kuşak içindeki hayat sahnelerini, yakın akrabalar arasındaki çatışmaları ve gelişmeleri, kırsal kesimdeki gönül işlerini vb. konu edinen *Gece Sesleri* kitabını yine *Türkçe Sözlük* (TDK Yay., Ankara 2011) bakımından okuyup taradım ve fişledim. Sözlüğümüz içinde bulunmayan madde başlarına ve iç maddelere ağırlık verdim. Örneksiz geçilen maddelere ender olarak örnek cümleler ekledim.

Her zaman yaptığım gibi, Ayşe Kulin'in kitabındaki yazımda hiçbir değişiklik yapmadan aynen verdim.

ağzının içine düş-: Sözlüğümüzde (ağzının içine girmek) verilmiş ancak örnek bulunamamış. Yazarın kullandığı biçim yok, ama hemen hemen *TS*'deki ikinci anlama yakın bir anlamı vardır: "Karizmatik köylü kadının değişik şivesini, bunca yıl sonra aynı hazla ağzının içine düşerek dinleyeceğim yine." (s. 96)

Allah bin kere razı olsun: Sözlüğümüzde (Allah senden razı olsun) iç maddesi var ancak örneksiz geçilmiş. Buradaki ise aynı anlama gelmekle beraber, çok daha güçlü ve baskın oluşu belirtmektedir: “Bir türlü alışıp sevemediğim, hatıta nefret ettiğim cep telefonlarından Allah bin kere razı olsun!” (s. 6)

Allah izin verirse: Bu umutlandırıcı, beklentileri karşılayacak ibareyi de *TS* içinde bulamıyoruz: “Nedim ilki bitirsin hayırlısıyla, sonra o da Ankara’da okuyacak. Allah izin verirse.” (s. 60)

aralarında kal-: ‘Sır olarak saklanmasını istemek’ anlamında olup *TS* iç madde olarak almamıştır: “Ben rica ettim aramızda kalmasını. Sana böyle şeylerden bahsedilmez ki, hemen kızarsın.” (s. 71)

başını bağla-: Yazarlarımızdan örnek bulunamamış, verelim: “Hanımlığını göster Sultan Hanım! Oğlanın başını bağlayalım dersin, bağlatırsın.” (s. 46)

bay bay: Son yıllarda özellikle gençlerin çok kullandığı bu veda sözü İngilizceden alınmıştır: “Yok bay baymış, yok okeymiş, yok süpermiş... Neydik biz, onun söylediği gibi Türkçe konuşamayan züppeler mi?” (s. 249) Sözlüğümüzde alıntı olduğunu belirtmek için italik olarak dizilmelidir.

bedavaya kapat-: “Şimdi siz bunu her yerde söylemeyin böyle uluorta. Duyan da fabrikayı bedavaya kapattık zannedecek.” (s. 73) Bu iç maddeyi de sözlüğümüz almamış. Anlamı ‘çok ucuza ele geçirmek’ veya ‘hiçbir ödeme yapmadan sahip olmak’ biçiminde yazılabilir.

belleğe yapış-: ‘Hafızaya kazınmak, hiç unutulmamak’ anlamında olup sözlüğümüzde yer almıyor: “Ne tuhaftır bazı anıların hayat boyu belleklerimize pul gibi yapışıp kalması.” (s. 9)

berjer: “Dışarının aydınlığını alan küçük berjere oturdum, ayağımı önümdeki pufa uzattım.” (s. 230) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

botoks: Bir tıp terimi olan bu söz, yüzdeki kırışıklıkları önleme amacıyla yapılan bir işlem olup aslı Latince *Clostridium botulinum* adlı bakteriden elde edilen bir toksindir: “Benim birkaç yılda bir yüzümü gerdirecek, botoks ya da bakımı yaptırarak ne vaktim ne de param var.” (s. 26)

botokslu: ‘Yüzüne botoks yapılmış olan’ anlamındadır ve her iki söz de sözlüğümüzde bulunmamaktadır: “Kaşları, muntazam iki yay çiziyor onca yılın izini hiç ama hiç belli etmeyen botokslu, çizgisiz, geniş alında.” (s. 24)

burnunun direği sızla-: Sözlüğümüz bu çok bilinen deyim almamış: “Ahh dadı, bazen nasıl özlüyorum Bozova’yı, burnumun direği sızlıyor.” (s. 105) Anlam olarak ‘hatırladıkça çok üzölmek, çok özlemek’ yazabiliriz.

cehennemin dibine kadar yolu ol-: Sözlüğümüzde (cehenneme kadar yolu var) iç maddesi var ancak örnek bulunamamış. Bu ise aynı anlamda olup çok daha şiddetli bir ifade biçimidir: “Cehennemin dibine kadar yolu olduğunu düşünse de, doğru olmayacaktı Nedim’in işten ayrılması.” (s. 146)

çiçeğe dur-: Sözlüğümüzde bulunmuyor: “Aklı hep, o dalların çiçeğe durduğu, koyunların kuzuladığı ve gençlerin heveslerinin köpüklü ayran gibi kabardığı bahar gününe kayıyordu.” (s. 45) ‘Ağaçlar çiçek açmağa yeni başlamak’ anlamındadır. Burada geçen (kuzulamak) sözü *TS*’de var ama birinci anlamı için örneksiz geçilmiş, oraya aktarılabilir.

çok konuşan çok yanılır: Bu yaygın atasözümüzü de sözlüğümüzde bulamıyoruz: “Gün boyu kahve içer, fincan kapatır, laflarız. Çok konuşan çok yanılır, demişler, kusurumuza bakma bizim.” (s. 141) Anlam olarak ‘gereksiz yere, anlamsız veya özensiz biçimde laflamak sırasında çok yanlış yapılır’ açıklamasını yazabiliriz.

defterini dür-: Sözlüğümüzdeki ikinci anlama örnek cümle bulunamamış: “Adamı durup dururken kalp krizinden öldürdün, defterini dürdün anne, âlemsin vallahi!”

dermana erdir-: ‘Şifasını vermek, derdine çare bulmak, iyileştirmek’ anlamlarında olup örnek cümlesi şudur: “Yıllarca bel ağrılarından yakınan kayınbaba-sının derdini, elleriyle yaptığı yakılarla dermana erdirdi.” (s. 48)

dilini ısır-: “Dilini ısır oğlum, göz möz kalır, hele hayırlısıyla seçilsin Kerami de, öyle böbürlen.” (s. 58) Bu ibare halk arasındaki bir inanışı göstermektedir. Şöyle ki, konuşulan konuda adı geçene nazar değmesin, kişi nazara uğramasın inancıyla söyleyen kişinin dilini ısırması gerekir. Halk arasında yaygın olarak bilinir ve kullanılır.

dinozor: Sözlüğümüzde bulunan ikinci anlama uygun düşen bir örnek: “Ben onun gözünde sadece modası geçmiş bir solcu, bir dinozordum.” (s. 86)

eski köye yeni âdet getir-: “Eski köye yeni âdet getirmeye kalkışıp eksik etekleri başımıza sarma sakın...” (s. 124) Örnek cümlede geçen (eksik etek) ile (başına sarmak) iç maddeleri sözlüğümüzde örneksiz yer alıyor. Bu örnek oralarda da, başkası bulunamazsa, kullanılabilir.

fazla mal göz çıkarmaz: Örneği bulunamamış olan bu atasözünün örneği şudur: “Paraya her zaman ihtiyacımız var. Fazla mal göz çıkarmaz, demişti Yusuf.” (s. 62)

felekten bir gece çal-: “Felekten bir gece çalmaya çıkmış ama bunu aralarında bir sır olarak tutmaya kararlı bir baba-oğul gibiydiler.” (s. 136) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

güle eğlene: “Onunla birlikte, nerede akşam orada sabah, güle eğlene yaşayıp giderdim.” (s. 15) Bu ikilemenin anlamı ‘gülüp eğlenerek hoşça vakit geçirmek’tir.

gün ola harman ola: Bu atasözüne de örnek verilememiş: “Fırsat bu fırsat, her birinizi teker teker yakından tanısn, gün ola harman ola!” (s. 64)

ham: Sözlüğümüzde gösterilen beşinci anlam için bir örnek: “İyi eğitim görmüştü, ilk kocam gibi görgüsüz ve ham değildi, para şımarığı da değildi.” (s. 16)

harf cahili ol-: ‘Okuma yazması bulunmamak, çok cahil olmak’ anlamlarına gelmektedir: “İçinden, seni gidi kıskanç karı, diye düşünmüştü, bizim gibi harf cahili değil de okuryazar takımındandır diye kıskanıyor gelinini.” (s. 45)

her işe burnunu sok-: “İki değil elli iki kulağı vardır onun. Her taşın altından bir entrikası çıkar; her işe burnunu sokar.” (s. 33) ‘Bilir bilmez her işe karışır, her şey hakkında konuşur’ anlamını taşır.

her taşın altından çık-: Yukarıdaki deyimın başka bir varyantı olup aynı anlamdadır, örneği bir üst maddededir.

hizmete dur-: ‘Hizmet etmeye başlamak, göreve gelmek’ anlamındadır: “Peşlerine özel bir bakıcı takılmasının yanı sıra, anneler, büyükanneler ve kız kardeşler emirlerinde hizmete dururlar.” (s. 65)

iç sıkıntısı: “Bir mekana hapsolmanın iç sıkıntısıyla çantaların üzerinden atlayarak yerime geri dönüyorum.” (s. 5) Anlamını ‘bunalmak, sıkıntı çekmek, için için ezilmek’ biçiminde yazabiliriz.

içinde çalkalan-: ‘Ruhi bakımdan karmakarışık olmak, ne yapacağına karar verememek’ anlamında olup örneği şudur: “Sabaha karşı gelen telefonda sonra içinde çalkalandığım duyguların karmaşası ise yüzüme yapışıp kalmış.” (s. 7)

içinden söküp atama-: “Üvey çocuk yerine konmadığım halde, bana haksızlık yapıldığı düşüncesini söküp atamıyorum içimden.” (s. 13) ‘Hiç unutmamak, sürekli hatırlamak, zihnine kazımak’ anlamındadır.

ilk: Sözlüğümüzde bulunan anlamlarda bu anlam yer almıyor. ‘İlkokul’ anlamına gelmektedir. Örnek cümle için bk. **Allah izin verirse.**

iltihap kap-: ‘Yara iltihaplanmak, iltihap bulaşmak’ anlamındadır: “Ameliyat sonrasında sorunlar çıkmıştı, dikişleri iltihap kaptığı için.” (s. 179)

inadını kır-: “Ben ne yapacağım seninle? Nasıl teselli edeceğim seni? Neyle kıracağım zamana karşı direnen inadını?” (s. 28) ‘İnat etmesinden vazgeçirmek, inadını sona erdirmek’ anlamını yazabiliriz.

istemeye istemeye: “Nedim istemeye istemeye kenara kayd, camın önünde büyükannesine yer açmak için.” (s. 55) ‘İstemeyerek, zoraki’ anlamını taşır.

işe dur-: ‘İş görmeye başlamak, görev yapmak’ anlamındadır: “Sultan’ın babasının evinde işe duran kadınlardan birinin kıızıydı Satı.” (s. 47)

işi başından aşkın ol-: Örnek bulunamamış: “İşim o kadar başımdan aşkın ki son zamanlarda!” (s. 108)

(birine) kafayı tak-: “Yaşlanan insanların giderek huysuzlaştıklarını, en yakınlarından birine kafayı takıp hep o kişiyle uğraştıklarını biliyordum.” (s. 180) Anlam olarak (birisi ile) sürekli didişmek, hep o kişiyle çekişmek’ yazabiliriz.

karta kaç-: Sözlüğümüzde (kart-I) olarak gösterilenle ilgisi olan bir deyimdir. Anlamı ‘yaşlanıp döl verecek çağı geçmek’tir: “Oğlu ne yaptı, bekledi bekledi, karta kaçmaya başladığında, yanında enciğiyle anneni getiriverdi.” (s. 96)

kaykıla kaykıla: ‘Kaykılarak’ anlamındadır: “Tıkıştığımız otobüste birbirimize yaslanmış, öne arkaya kaykıla kaykıla gidiyoruz bir süre.” (s. 8)

kol kırılır yen içinde kalır: Bu çok bilinen atasözünün anlamını ‘Yakın dostlar, aile veya özel bir topluluk içinde yapılan hatalar etrafa duyurulmaz, saklanır.’ anlamını taşımaktadır: “Kol kırılır yen içinde kalır. Bir daha söylüyorum Ziyenet. Etrafta dedikodu duyacak olursam, affetmem seni, bilmiş ol!” (s. 173)

kopuk kopuk: ‘Parça parça, bölük pörçük’ anlamındadır: “Çok uzaklarda kalmış anılar, eski resimler gibi silik ve kopuk kopuk aklıma gelince de bir sıcaklık bastı yüzünü.” (s. 65)

koyunları say-: “Uyumak için çabaladım. Olmadı. Koyunları saydım, ertesi gün yapılması gereken işleri sıraladım kafamda, yine olmadı.” (s. 163) Bir inanışa göre, uykusu gelmeyen kişinin, uykusu gelsin diye sırayla zihninden koyunları sayması iyi gelir ve uykuya dalar.

kulağı delik ol-: ‘Etrafında olan biteni kimseye sezdirmeden duyup bilmek’ anlamına gelen bu deyimın örneği şudur: “Her şeyi bilecek ki duruma hâkim olsun. Gücünü kulağının delik olmasından alıyor.” (s. 33)

kurumundan geçilme-: Sözlüğümüz içinde (-III) madde başındaki anlamla ilgili olan bu deyimın anlamı ‘çok böbürlendiğinden kimseye yüz vermemek, kibrinden yanına varılamamak’tır: “Tebrikleri oğlu namına kabul ederken kurumundan geçilmiyordu yaşlı kadının.” (s. 53)

kürkçü dükkanına geri dön-: “Gezip tozup, kürkçü dükkanına geri dönmüştü ve tahmin ettiği gibi ailesi kendi kanatlarıyla uçmasına mani olmuştu.” (s. 155) ‘Kişi ne kadar taşrada kalırsa kalsan, ait olduğu aileye, çevreye geri gelmek’ anlamındadır.

mazbata al-: ‘Yasal olarak bir yere seçilen kişinin seçildiğine dair ilgili makamlardan belge almak’ anlamında olup örneği şudur: “Kerami mazbatasını aldığı günden beri kibrinden, keyfinden geçilmiyordu anasının.” (s. 73)

minareyi çalan kılıfını hazırlar: Halk arasında çok bilinen bu ata sözünün örneği şudur: “Kızım, kendini boşuna kötü kişi etme, yavuz hırsızlarla başa çıkamazsın, minareyi çalarken kılıfı da hazırlamıştır onlar.” (s. 224)

(birinden) ne köy olur ne kasaba: “Bana limon ağacını bile yedersen, benden ne köy olur ne kasaba, kızım; Sultan beni çağırıyor öte tarafa.” (s. 217) Anlam olarak ‘herhangi birinden artık yarar gelmez, o kişi iyileşmez’ yazabiliriz.

pıtrak pıtrak: “Erken gelmiş bir yaz gecesi idi. Pıtrak pıtrak çiçeğe durmuştu evin önündeki ağaçlar.” (s. 13) ‘Çok sayıda pıtrağı olan’ anlamındadır.

politikaya atıl-: “Kerami’nin politikaya atılacağını duyduğunda, vazgeçirmek için elinden geleni ardına koymamıştı.” (s. 59) ‘Bir siyasi partiye üye olarak veya bağımsızlığı seçerek siyaset yapmaya başlamak’ anlamına gelmektedir.

rahatsız: Sözlüğümüzde bu sıfat var ama örnek cümledeki anlamı orada bulamıyoruz: “İki saattir Esenboğa Havaalanı’nın rahatsız koltuklarından birinde oturmaktan bacaklarım uyuşmuş.” (s. 5) Bu örnek cümledeki anlam ‘rahat ettirmeyen, sıkıntı veren’dir.

set çek-: Sözlüğümüzdeki ikinci anlama uygun düşen bir örnek: “Üvey babam anneme karşı da koruyacaktı beni, annem isteklerime set çektiği zamanlar.” (s. 19)

siniri tepesine çık-: “Havalar asabını bozmuş senin, sıcağın sinirini tepene çıkmış.” (s. 144) Bu deyim anlamını ‘aşırı derecede sinirlenmek, sinirinden etrafını üzme’ olarak yazabiliriz.

siyasete atıl-: Yukarıda verdiğim (**politikaya atılmak**) ile aynı anlamdadır: “Üvey babamın siyasete atılması böyle oldu sanıyordum, o sırada.” (s. 160)

siyasete gir-: Yukarıda geçen, (**siyasete atılmak**) ile eş anlamlıdır: “Her şeyi bilen, duyan ve susan Ziyet, onun siyasete girme kararının esas nedenini sabaha karşı anlatacaktı bana.” (s. 162)

siyasi yelpaze: “Kızlarının siyasi yelpazenin sağında duran muhafazakâr parti politikacısının oğluyla evlenmesine itiraz etmemişlerdi.” (s. 31) ‘Parlamento-daki siyasi partilerin veya bakımsızların kazandıkları sandalye sayısına göre, buldukları yer’ anlamına gelir.

şükran duy-: ‘Minnettar olmak, gönül borcu bulunmak’ anlamlarındadır: “Yerli yersiz çalan, bu bücür alete bir gün şükran duyabileceğimi rüyamda görsem inanmazdım.” (s. 6)

tarih tekerrür et-: “Aynı evde ama birbirimize uzak ve yabancı kalarak yaşamaya başladık. Tarih tekerrür ediyordu hayatımda.” (s. 86) Anlam olarak ‘birbirine tıpatıp benzeyen olaylar başka zamanda yeniden ortaya çıkmak, tekrar etmek’ yazabiliriz.

tedavülden kalk-: “Son yıllarda gündelikçi terziler de tedavülden kalktığı için ... düğmeli çarşaf diktirmek mümkün olmuyordu.” (s. 184) Bir ekonomi terimi olan bu sözü yazarımız mecazi anlamda kullanmıştır. ‘Artık bulunmamak, yok olmak, elde edilmemek’ anlamlarını *mec.* kısaltmasıyla verebiliriz.

tezgahla-: Sözlüğümüzdeki üçüncü anlama uygun düşen bir örnek: “İşte onlar birlikte tezgahladılar fabrikadaki bir işe konmasını.” (s. 107)

(numara) tuşla-: “Çoktan uyanmış olacağını tahmin ettiğim bir saatte numarasını tuşlayıp işimi halledivermek ne kadar da kolaymış meğer.” (s. 6) ‘Telefon cihazında numaralara basmak’ anlamına gelmektedir.

yaban eller: “Çiftlikten ayrılmak zor geliyor. Göreceğim gelecek hepinizi, yaban ellerde ne yaparım ben?” (s. 67) ‘Bulunduğu, yaşadığı yerlere göre, taşra kabul edilen, uzak yerler’ anlamına gelir.

yaşsız: Sözlüğümüzdeki (yaşlı) sıfatının olumsuz olan bu kelime ‘yaşı belli olmayan, yaşını göstermeyen’ anlamındadır: “Yaşsız, bir süreden beri de ruhsuz ve ihtiyarlamaya inatla direnen bu ince gövde, bu yaşını belli etmeyen yüz...” (s. 26)

yeniyetme: Sözlüğümüzde yer alan ikinci anlama örnek bulunamamış: “Yaz sohbetlerinde, az biraz kıskançlık, bir tutam da küçümsemeye eleştirirdik yeniyetmelerin sadece paraya odaklanmış sorunsuz yaşamlarını.” (s. 83)

yoğun: Sözlüğümüzde yedi anlam verilmiş ama yazarın kullandığı anlam gösterilmemiş: “Ama hastanız iki gün yoğununda kalacakmış. Odaya gerek yok.” (s. 89) Anlamı ‘yoğun bakım bölümü’dür.

yoğun bakım: *TS*’deki ikinci anlam için bir örnek: “Her şey yolunda; gitti, merak etmeyin. Geceyi yoğun bakımda geçirmesi iyi olur.” (s. 88)

yalan su gibidir, yolunu buldu mu çıkar açığa: “Bu şeyler gizli kalmaz hiç. Yalan su gibidir, yolunu buldu mu çıkar açığa, derdi.” (s. 38) Bu ilginç ibarenin anlamı ‘gerçekler ne kadar saklanırsa saklansın günü gelince belli olur’ veya başka bir atasözüyle ‘yalancının mumu yatsıya kadar yanar’ şeklinde verilebilir.

yavuklusu ol-: “Benim aklıma dahi gelmediydi onlara yan gözle bakmak, zaten bir yavuklum var benim.” (s. 141) ‘Sevgilisi bulunmak’ anlamındadır.

Taranan Eser

Kulin, Ayşe, *Gece Sesleri*, Remzi Kitabevi, 13. bs., İstanbul 2007, 256 s.